

Povzetki – tema 1, Socialni in gospodarski problemi Ilirskih provinc (str. 183 – 204)

Tematiko obravnavata dve večji monografiji – »Ustava in uprava Ilirskih dežel« (dr. B. Vošnjak) in »La vie économique des Provinces Illyriennes« (dr. M. Pivec-Stele).

Prvo delo je zanimivo z vidika dejstva, da pri nas prvenstveno obravnava določena vprašanja o Napoleonovem sistemu. Vsebuje tudi kako netočno trditev, se pa odlikuje po vestni interpretaciji virov za zgo. ustave in uprave (niso pa obravnavani vsi viri na tem področju, tako da zanamce čaka še veliko dela). Avtor nameni veliko premalo pozornosti opisu sistemov, ki so jih Francozi našli v Iliriji (v primerjavi z opisom Napoleonovega), premalo pa ima tudi občutka za ocenjevanje francoske dobe v historični kontinuiteti razvoja naših dežel. Centralna teza je, da se je francoski model moral izjaloviti (kar pomeni ahistorično uvajanje fr. institucij v pokrajini s popolnoma drugačno strukturo). To njegovo mnenje nedvomno sloni na Taineovem delu o nastanku moderne Francije; za razliko od pozitivista Tanienana pa ni Vošnjak nikjer navedel, katere so te institucije, ki niso prenesle sprememb.

Drugo delo se odlikuje po rešitvi problema virov in literature. Posebno pomembna je bibliografija gospodarske zgodovine Ilirskih provinc (67 strani). Glavni rezultat dela je ugotovitev *dvojne gospodarske funkcije* ustanovitve in organizacije Ilirije: izvedba kontinentalne blokade Avstrije z Anglijo in odprtje nove kontinentalne poti francoski levantinski trgovini. Ti ukrepi so precej spremenili gosp. življenje novih provinc – treba je bilo ustvariti nov sistem mitnic, cest, pošte ... v težkem položaju so bili rudniki in industrija ter plovba po morju; cvetelo je tihotapstvo.

Levantinska trgovina je imela v Evropi zelo pomembno vlogo tudi po odkritju Amerike (večinoma se jo namreč povezuje s srednjim vekom), ko je prevzela Francija v njej vedno večji del, do 18. st. že daleč največji. Po revoluciji je ta položaj naenkrat izgubila in države so se neuspešno borile, da bi prevzele ta položaj. Tudi zato so na pogajanjih 1809 zahtevali kasnejšo Ilirijo, da bi si vsaj malo opomogli od tega udarca.

Manj kot vprašanje kontinentalne blokade in trgovine je rešeno vprašanje *denarnega sistema in gibanja cen*. Podatki in navedbe v knjigi so le fragmentarni; pa tudi ena stvar pri tej knjigi še rahlo bode v oči – Francozi so kot dediči revolucije zastopali uvedbo *moderne državnega in socialnega ustroja*, (kamor spada vrsta reform) delo nudi tudi dosti materiala za rešitve s tem povezanih vprašanj. Ne nudi pa zadostne osvetlitve konflikta med starim in novim sistemom. Historična kontinuiteta torej ni zadostno upoštevana, tako kot pri Vošnjaku.

Ker je bila Ilirija kot tvorba nekaj povsem novega, je bilo treba urediti vrsto zadev v zvezi z upravo – določiti razmejitve, formalno-pravno razmerje do Francije, organizirati centralno vlado v Lj itd. Uprava je bila napol vojaška (vojaška sodišča poleg civilnih itd). Vošnjakovo delo to tematiko odlično obravnava. 1811 je bilo izvedeno edino uradno štetje prebivalstva s strani Francozov (avstrijska metoda je bila drugačna, zato tudi podatki niso isti).

Uprava posameznih *pokrajin* – delitev Ilirije na province in distrikte. Garagninov načrt delitve po geografskih vidikih ni bil izveden niti pri prvotni delitvi (na 10 intendanc) niti pri kasnejši

(na 6 civilnih in 1 vojaško provinco). Prevladala je tendenca naslonitve na avstrijsko razdelitev na gubernije in okrožja in ohranitev enote civilne Hrvatske in Vojne krajine. Francozi so težili k geografskemu zaokrožanju enot; obenem pa so te administrativne enote dobile nov značaj – oblast je le še v rokah državne birokracije (prej so ponekod v Avstriji še deželni stanovi).

Pri vprašanju *nižje uprave* pa je oba sistema precej težko primerjati. Začetki moderne državne uprave so vidni le v nekdanjih avstrijskih dednih deželah – v obdobju med Marijo Terezijo in letom 1848 se Avstrija sicer oddaljuje od starega reda, vendar se noče postaviti (upravno) na povsem moderno podlago. Poišče kompromisno rešitev – formira nove geo. zaokrožene enote, ki so jih nekateri zemljiški gospodje prevzeli kot *delegirana gospodstva* podrejena državnim navodilom (države pa niso nič stala; ta princip je bil uporabljen že v terezijanski dobi za vojaške zadeve – obstajali so naborni okraj in pod njimi številni oddelki). *Sodstvo* – v rokah delegiranih gospodstev je le na Goriškem; *davčna uprava* – Jožef II si je zamislil davčne okraje v rokah posameznih delegiranih gosp., vendar je že po 1790 vse spet po starem.

Trajni pomen francoske dobe na območju Ilirije – sodstvo, politična in davčna uprava preidejo od zemljiških gospodov na delegirana gospodstva (reformne so se izvajale različno hitro, odvisno od območja). To je podlaga za nastanek modernih upravnih enot. Nasploh so Francozi vse spremembe izvajali precej hitreje od omahljive Avstrije.

Jožefinsko davčno regulacijo z njenimi davčnimi občinami (ki ni po 1790 več veljala) so Francozi ponovno uvedli, kot kaže, v nespremenjeni obliki. Združili so po več davčnih občin v en arrondissement communal in te zopet v kantone, katere pa so Avstrijci ob povratku odpravili, ohranili pa so davčne občine. Iz francoske dobe je ohranjen izraz »fronki« in »fronkarija«, verjetno zaradi francoskega davčnega sistema, ki je pobiranje davkov popolnoma ločil od zemljiških gospodstev. To je ostalo v veljavi tudi še v kasnejših obdobjih (ko davke pobirajo deloma delegirana gospodstva, deloma pa državni uradi).

Sodstvo – 2 važni spremembi pod Francozi. Po eni strani je bilo sodstvo popolnoma podržavljeno, po drugi pa je bil odpravljen princip privilegirane podsodnosti plemstva in duhovščine (Avstrija ga upošteva do 1848). Francozi so privilegije odpravili tudi na davčnem področju (npr. Trst skoraj ni plačeval davka prej).

Reforma *konskripcije* – avstrijski koncept je dovoljeval mnogo izjem, francoski pa zelo malo. Čeprav je ta ukrep izzval mnogo nezadovoljstva pri vseh stanovih, je bil veliko pravičnejši od avstrijskega (ki je bil precej odvisen od samovolje) in modernejši.

Vprašanje *zemljiškega gospostva* – Francozi so naleteli na zelo različne agrarne sisteme; treba je upoštevati historično kontinuiteto. Izvedene so 3 glavne reforme:

- 15. 11. 1810 so odpravljene desetine kapelam in kapitljem v Istri
- 15. 4. 1811 so odpravljene brez odškodnine samo čisto osebne obveznosti (tlaka je sicer ostajala tudi v fr.dobi)
- 4. 6. 1812 so vse dajatve zmanjšane za eno petino; odpravljena je tlaka 12 dni letno (za gospoda)

Pri nas je do francoske dobe veljal terezijanski davčni sistem ratifikacije – dominikalna zemljišča so obdavčena drugače kot rustikalna. Francozi so uvedli sistem glede na stališče, da je kmet lastnik zemlje in zatorej le on dolžan plačevati davek; gospod je bil oproščen. Zato pa je moral le-ta kmetu oprostiti eno petino njegovih dajatev (isto, kot je prej plačeval državi).

Francozi so torej gospodom odvzeli vse javne funkcije in osebne obveznosti podložnikov do njih (le te so npr. obrtne dajatve, obvezni mezdni dnevi itd); razmerje ima le še privaten in zemljiški značaj.

Kmetje na območju civilne Hrvatske, ki je bila prej del Kranjske, so imeli v primerjavi s hrvaškimi precej bolje urejen položaj (bili so lastniki zemlje), pri slednjih lastništvo zemlje pogosto sploh ni bilo jasno, pa tudi pri plačevanju dajatev in davkov se je zapletalo. Francozi so uvedli nove davke na vsako spremembo lastnine zemljišč.

V mestih so Francozi izvedli zelo važno reformo o *gospodarski svobodi* – odprava cehovskih in nasploh meščanskih privilegijev, dovolitev svobodne naselitve in delovanja tujcem in Židom. Ustanova prvih trgovskih zbornic pri nas. Ukrepi so izzvali precej nezadovoljstva, Avstrija je kasneje uvedla prvotno stanje.

Pri nekaj reformah so Francozi sklepali kompromise – ohranitev Vojne Krajine, uporaba javne tlake za cesto itd. Fiksirali so cene tržnih cen življenjskih potrebščin. Na splošno pa ne bi mogli trditi, da je bila fr. doba in njene reforme začetek moderne države Ilirije; zemljiško gospostvo sploh še ni bilo odpravljeno. Ilirija še ni bila zrela za take reforme, uvedene so bile prezigodaj. To velja predvsem za Hrvaško; v drugih deželah manj (reforme ponovno uvedene po 1848). Sploh pa režim ni trajal dovolj dolgo za bolj natančno oceno. Po deželah je obstajal različen delež frankofilov v primerjavi z avstrofili. Zelo se je razširilo prostozidarstvo. Še po krvavih nemirih v Dalmaciji 1797 se je ohranilo nasprotovanje med simpatizerji revolucije in njihovimi nasprotniki (1809 upor proti Francozom) Nasploh plemstvo in duhovščina je sovražno Francozom, simpatizerji pa so Židje in izobraženci.

Ilirija ni bila povsem agrarna dežela, zelo velik del potreb so krili dobički iz drugih panog (rudniki, les, pomorstvo itd). Deleži se razlikujejo po provincah. Ilirija je Franciji dobavljala surovine. Vsa levantinska trgovina se je vršila po cesti Trst – Kostajnica, zato je od nje našel zaslužek le majhen del prebivalcev Ilirije. Francozi so načrtovali odcepitev od svoje glavne smeri v Lj novo pot preko Beljaka in Lienza, da bi Ilirija spet participirala pri transportu bombaža v Švico. Isti namen je imela *route Napoleon* od Lj do Budve (sicer ni bila dovršena). Gospodarstvo je ovirala angleška nlokada in nova meja z Avstrijo; kriza se je poglobljala.

Ilirija se je geografsko delila na 3 dele:

- primorski del z mediteransko klimo
- ravninski in alpski del Koroške, Gorenjske, dela Dolenjske in Hrvaške S od Kolpe
- Kras od Soče do Budve

V drugem delu so se posledice blokade poznale najmanj (v prvem so npr. prebivalci imeli zaprto pot za trgovino z oljem po morju). Na Krasu je bil glavni vir prihodkov transport blaga (nerodovitna zemlja). V francoski dobi se je zelo podražila *sol*, zaradi zastoja trgovine s soljo je zašel v bedo ves Kras.

Za vso gospodarsko zgodovino v francoski dobi velja, da jo je nemogoče pravilno in zadostno obdelati brez ozira na prejšnji in kasnejši razvoj.